

WILG & MAND

1990-3

Doelstellingen Stichting Wilg & Mand

- Nieuwe perspectieven zoeken en creëren voor het Nederlandse mandenmaatwerk binnen de potentiële afzetgebieden.
- Behoud van het veelzijdige vlechtvakmanschap: o.a. door het uitgeven van handboeken en het stimuleren van cursussen.
- Behoud van de vakkennis betreffende de griendteelt en bevordering van een goed evenwicht tussen vraag en aanbod.
- Het initiëren en begeleiden van onderzoek/studies binnen het wilg-en-mand vakgebied.
- Het via een speciaal fonds aanschaffen van materiaal met een historische waarde: vlechtwerk, gereedschappen, boeken, e.d.
- Het interesseren van zoveel mogelijk Nederlanders (incl. de overheid) voor de activiteiten van de Stichting Wilg & Mand.

Minimumdonatie: f 15,- per jaar

Donateurs ontvangen de bulletins gratis

Stichtingsbestuur:

Voorzitter : Ch.W. Vink
Secretaris : C. Tutein Nolthenius
Penningmeester: H.P. Verboord
Leden : P. Craenen, B. van Halen, A.D. van 't Hoog,
G.M. Pot-van Regteren Altena, W. Wendrich

Bulletin-redactie:

A.D. van 't Hoog (tel. 05783-1346), G.M. Pot-van Regteren
Altena, C. Tutein Nolthenius

Bijdragen voor het bulletin kunt u sturen naar het secretariaat. Bij voorkeur getypt of in goed leesbaar handschrift.

Redactiesecretariaat, administratie en advertenties:

Van Heemstralaan 35, 6814 KB Arnhem. tel: 085-516507

Penningmeester Stichting Wilg & Mand, Vlijmen:

tel: 04108-12252

Girorekening: 26 95 726

Bankrekening: 41 89 09 083, ABN-AMRO Bank, Vlijmen

Uitgave: Wilg & Mand. Verschijnt viermaal per jaar.

Tiende jaargang, 1990 nr. 3

Drukkerij: A.J. van Midden, Dorp 246, Benschop

VAN DE REDACTIE

Voor de wel erg late verschijning van dit nummer bieden wij onze excuses aan. Oorzaak ervan was dat wij graag een zo volledig mogelijk verslag wilden samen- van de bijzondere donateursdag - ons 10-jarig bestaan is luisterrijk gevierd! - en dat vroeg nogal wat extra tijd.

Wij hebben er ook de tekst van de toespraken in opge- nomen omdat die, door de wat moeilijke accoustiek in de kerk, niet voor iedereen goed te verstaan waren. Ook zij die niet aanwezig konden zijn krijgen hierdoor toch een indruk van het verloop van die dag.

Bovendien bieden wij u nog iets extra's aan: de kleu- renreproductie van het gildebord, zoals het thans in de Jacobikerk hangt, terug op zijn plaats van herkomst. Wij lieten hiervan in de vorm van een dubbele corres- pondentiekkaart een kleine oplaat drukken waarvan u, zolang de voorraad strekt, kunt nabestellen in veel- vouden van 10 stuks. Per set van 10, met enveloppen, betaalt u (porto inbegrepen) f 12,50 . Na overmaking van het bedrag op postbankrek. 26 95 726, of Amrobank- rek. 41 89 09 083 t.n.v. penningmeester W&M worden zij u toegezonden.

In de afgelopen tijd mochten wij van enkele donateurs spontaan wat kopij ontvangen. Wij zijn daar heel blij mee en hopen dat dit vaker zal gaan gebeuren, want wij wil- len graag het bulletin een zo gevarieerd mogelijke in- houd geven. Veel dank dus!

VERSLAG VAN DE DONATEURSDAG, ZATERDAG 8 SEPT. 1990 ONS TIENJARIG BESTAAN OP DE NATIONALE MONUMENTENDAG gevierd!

Al vroeg begonnen de donatuers naar Langbroek toe te komen om het tweede lustrum van de stichting te vie- ren. Om 10 uur heette de voorzitter allen - dit jaar een wat kleiner gezelschap dan gewoonlijk - hartelijk welkom in een kort openingswoord.

Wij waren verheugd dat de heer Tuinzing ditmaal aan- wezig kon zijn; dit bood velen de gelegenheid voor een hernieuwd of eerste persoonlijk contact. Bovendien ver- zorgde hij een kleine expositie van een meegebrachte uitgave van tekeningen gemaakt door Chr. Schut van

het Langbroekse gebied, door hem van toelichtingen voorzien.

Uit Duitsland kon Michael Thierschmann worden verwelkomd. Hij zou 's middags een voordracht houden met lichtbeelden (waarover hieronder meer) over het typische fijscheenwerk, wat in Duitsland nog onderwezen en in speciale gevallen ook wordt toegepast. Michael heeft in de week volgend op de donateursdag in Noordwolde aan een gezelschap van acht personen een cursus in deze techniek gegeven. Uiteraard een veel te korte tijd, maar voor de enthousiaste en hard werkende cursisten een waardevolle eerste kennismaking met deze bijzondere techniek.

Uit België kwamen enkele trouwe vrienden van onze stichting, de historicus uit Stokkum en de wissenteelteler uit Eksaarde.

Uit het verre zuiden van Frankrijk kwam Wim Heeroma, woonachtig in Bédarieux (Hérault). De gelegenheid om weer even naar Holland te komen had hij gecombineerd met onze donateursdag. 's Middags heeft hij ons verast met een kort verslag van de mandenmakerij in Frankrijk, met fraaie dia's.

Een gezamenlijke busreis bracht het gezelschap in Utrecht tot voor de Jacobijkerk. In de kerk was het gildebord nog aan het oog onttrokken door een groot doek waarop ons vignet - groter dan ooit tevoren - prijkte. Dit doek hebben we middels de familie Craenen kunnen verwerven: een fraaie aanwinst waarvan we zeker ook bij andere manifestaties van de stichting gebruik zullen maken. Heel fleurig stonden daarvoor twee grote boeketten in goedgeemaakte manden, vakkundig en met verfijnd kleurgevoel geschikt door een Arnhemse cursiste. In een vitrine waren de drie koperen kroonschilden van het Mandenmakersgilde tentoongesteld, voor deze dag uitgeleend door het Centraal Museum.

Onder feestelijk orgelspel van de organiste Joke de Graaf werden gasten, als Ds. Zoutendijk, de emeritus predikant Ds. Kool en echtgenote, wethouder Van 't Riet met enkele raadsleden en verschillende sponsors, ontvangen. Tevens was er alle gelegenheid om in deze bijzonder fraaie en interessante kerk wat rond te kijken.

Samen met een groep toevallige bezoekers, die de kerk op deze Monumentendag waren komen bezichtigen, hebben

Het gerestaureerde grafbord

Gereed voor de onthulling

Michael Thierschmann op zijn praatstoel

we toen geluisterd naar de toespraken van onze voorzitter en van Mevrouw Pot; de tekst daarvan vindt u aan het eind van dit verslag. Als intermezzo klonk een lied van de 17de-eeuwse componist Henri Purcell, gezongen door de sopraan Diane Hidding, begeleid op het orgel.

Hierna schaarden allen zich om het gildebord, waarna de voorzitters van de Wijkkerkeraad en onze stichting de onthulling verrichtten. Tegelijk met het applaus weerklonk toen het gebeier van de vier luidklokken van de Jacobi: leden van het Utrechtse klokkenluiders-gilde bleken op hun post!

Ds. Zoutendijk, die als voorzitter van de Wijkkerkeraad het gerestaureerde gildebord in ontvangst nam, ging een ogenblik in op de diepere betekenis van de erop voorkomende bijbelplaatsen.

Symbolisch werd door een bestuurder van het Fonds Zomerpostzegels de laatste bijdrage voor de restauratie overhandigd onder de woorden: dan ziet u eens waar het geld van de postzegels naar toe gaat.

Met een feestdronk en een dankwoord van de voorzitter aan allen die, op welke wijze ook, hun bijdrage hadden geleverd aan dit werk en aan deze dag, werd in de gemeentezaal deze bijeenkomst besloten.

Nadat, terug in Langbroek, door de goede zorgen van de beheerders van het Dorpshuis, soms met dubbele porties, de inwendige mens was versterkt, vertelde Eveline Visser in het kort iets over het volgende project dat de stichting ter hand gaat nemen, n.l. het B-O-P-project, d.w.z. Behoud, Onderzoek en Presentatie van manden. Dit is een ambitieus project, eigenlijk té professioneel voor onze stichting, en groot van omvang. We menen het toch te moeten aanvaatten, omdat er w.s. geen andere instelling is die hiertoe de mogelijkheid heeft. Er zullen de nodige jaren overheen gaan voor we aan het derde deel, de presentatie, een voor ons toch zeer belangrijk facet toekomen. Behoud begint met een landelijke inventarisatie van alle manden en daar zal in het najaar mee worden begonnen.

In de pauze was al, behalve naar de tekeningen achterin de zaal, nieuwsgierig gekeken naar wat meer en minder gevorderde vlechters voor bijzondere mandensets (zoals de opdracht luidde) hadden weten te bedenken.

Vijf van hen hadden zich ingespannen iets origineels te maken, wat een verrassende uitstalling vormde. Alle aanwezigen mochten mee beoordelen, maar, ongeacht kwaliteit, uitsluitend op originaliteit. Als nummer één kwam duidelijk Wim Heeroma uit de bus en hij ontving voor zijn toilet-set, bestaande uit een mand waarin paste een spiegel met gevlochten rand en twee mandjes voor diverse toiletartikelen, de hoofdprijs van f 150,-. Hij maakte wáár wat hij later in zijn voordracht zou stellen: in Frankrijk moet je creatief werk gaan maken wil je als mandenmaker overlevingskansen hebben.

Tweede en volgende prijzen waren voor resp. mevrouw Plantagie, mevrouw Spaargaren, Bertus Vink en de heer Mendels.

Na deze keuring luisterden we naar de voordracht van Michael Thierschmann. Hij deed dit op uitstekende wijze met veel duidelijke gebaren en mimiek, zodat het goed gearticuleerde Duits voor ons Hollanders goed te volgen was. Een goede docent, dat merk je zo. Hij zette nog eens recht dat het fijscheenwerk niet in de 18de eeuw in Oberfranken is uitgevonden, maar dat deze techniek al in de 16de eeuw in de Nederlanden bekend was, wat aan de hand van het voorkomen op schilderijen uit die tijd te bewijzen valt. Hij gaf een demonstratie van het maken van de scheentjes, met behulp van klievers en schenenschaafjes, en illustreerde verder zijn verhaal met een serie dia's en meegebrachte manden en mandjes. Ook maakte hij de kleine verschillen duidelijk tussen Duits en Frans werk, waardoor de herkomst van oudere mandjes te achterhalen valt. Dit werk is in de vorige eeuw bij duizenden ingevoerd in Nederland, en er moet nog veel van te vinden zijn.

Tot slot van de dag vertelde Wim Heeroma van zijn ervaringen als vlechter in Frankrijk. Hij woont en werkt daar nu al een heel aantal jaren en hij liet dias zien van een aantal speciale modellen, zoals een haardblokkenmand met assymmetrisch handvat wat erg praktisch blijkt bij het dragen van zware houtblokken. Deze mand kwam op een prijs van f 220,-, een bedrag dat in Frankrijk voor goed werk niet abnormaal wordt gevonden. Andere typen waren (volledig) ingerichte picknickmanden, een kaaswagen voor een restaurant (in Frankrijk

Wim Heeroma filosofeert over de toekomst van de Franse mandenvlechters

Contacten verstevigen

worden heel vaak verschillende soorten kaas als naspijs genuttigd) waar de diverse soorten kaas in twee mandjes met klepdeksel geëtaled kunnen worden en een heel apart gevlochten plateau met een aardewerk middenstuk. Het middenstuk wordt gemaakt door bij de pottenbakker in de nog zachte klei gaatjes te steken. Na het bakken en glazuren kunnen hierin de staakjes worden gestoken, waarna een schaal of plateau wordt gevlochten. I.p.v. een tenen beslag is hier dus een stenen beslag.

Wat betreft de school in Fayl-Billot zei Wim dat er thans veel vrouwlijke leerlingen zijn, maar dat de meesten na afloop niet in de mandenmakerij terecht komen. Hooguit in de gehandicaptenzorg. Ook in Frankrijk is de mandenmakerstoekomst weinig zeker. Van de ca 250 mandenmakers die er nu nog zijn werken er 50 individualistisch en 200 op een of andere manier in coöperatieve vorm. Maat- en speciaalwerk heeft nog toekomst, denkt Wim, waarbij veel creativiteit ontplooid moet worden. Massawerk zal door de steeds stijgende lonen op den duur wegvallen.

En zo kwamen we aan het eind van een boeiende, afwisselende dag, waarop de onderlinge contacten weer verder werden verstevigd.

WELKOMSWOORD VAN ONZE VOORZITTER UITGESPROKEN OP 8 SEPTEMBER 1990 IN DE JACOBIKERK TE UTRECHT.

Dames en heren genodigden, in het bijzonder Ds. Zoutendijk en de Wijkkerkeraad, Ds. Kool en echtgenote, Wethouder Mevrouw van 't Riet en raadsleden van de gemeente Utrecht, sponsors van de restauratie, donateurs van de Stichting Wilg & Mand en verdere belangstellenden: mede namens het bestuur een van Harte Welkom.

Deze morgen zijn wij hier te zamen gekomen voor de jaarlijkse Donateursdag, welke dit keer samenvalt met de Monumentendag, om iets Groots te verrichten, n.l. het onthullen van het Mandenmakers Gildebord in deze fraai gerestaureerde Jacobikerk, de kerk van het mandenmakers Gilde.

Bovendien gedenken wij dit jaar, en in het bijzonder

Onze voorzitter heet de gasten welkom in de kerk

Mevrouw Pot-van Regteren Altena spreekt het gezelschap toe

op deze dag, dat 10 jaar geleden de Stichting Wilg & Mand werd opgericht, waarvan ik u twee doelstellingen zal noemen:

1. Het vastleggen en overdragen van de vakkundige kennis van het mandenmaken en het telen van het onmisbare materiaal in de griendcultuur en de bewerking daarvan.
2. Het bestuderen en vastleggen van de historie, met het vormen van een collectie in een museum.

Wij hadden 10 jaar geleden niet kunnen bevroeden het gildebord van onze vakbroeders van enige eeuwen geleden in oude luister te kunnen laten herstellen en terugbrengen in deze Jacobikerk, waar het thuishoort. Bovendien verwijzen deze vakbroeders, via de bijbeltekst op het bord, naar vakbroeders van ca. 2000 jaar geleden.

Het mandenmaken en de daarbij behorende griendteelt hebben een zéér ver verleden en hebben wezenlijk veel bijgedragen aan de ontwikkeling en opbouw van de economie in Nederland.

De restauratie van het gildebord zou niet mogelijk zijn geweest zonder de financiële hulp van een aantal grote sponsors welke ik met name wil noemen, namelijk:

- . De Stichting Pro Musis te Amsterdam
- . Het Fentener van Vlissingen Fonds te Utrecht
- . Het Anjerfonds te Utrecht
- . De Stichting Cultureel Fonds Crediet en Effecten Bank te Utrecht
- . De Kamer van Koophandel en Fabrieken van Utrecht
- . Het Fonds Zomerpostzegels te Utrecht
- . M. Verboord Vlechtwerk b.v. te Vlijmen,

maar ook van zeer veel kleinere bijdragen van onze donateurs en van het Wilg & Mand Fonds.

Hen allen betuig ik namens onze stichting onze welgemeende dank.

Ook een woord van dank voor de zo gewaardeerde medewerking van het Centraal Museum in Utrecht, dat deze lijst in haar depot zeer vele jaren heeft opgeslagen en bewaard.

De Stichting Wilg & Mand prijst zich zeer gelukkig, straks, dit gildebord aan dominee Zoutendijk en het Kerkbestuur van de wijkgemeente Jacobikerk te mogen overdragen.

Voor de prettige samenwerking in het vooroverleg zijn wij u bijzonder dankbaar.

Dan rest mij nog een woord van dank aan ons bestuurslid Mevr. Pot-van Regteren Altena.

Zij ontdekte dat er een gildebortd was geweest, dat het zelfs nog ten dele bestond en waar het thuis hoorde.

Met groot enthousiasme en vestberadenheid plaatste zij keer op keer het gildebord op onze agenda, om het overige bestuur van de stichting over de streep te trekken, om aan aan deze zware financiële klus te beginnen.

Nu zijn we, denk ik, allen zeer verheugd dat het haar gelukt is en geef ik nu gaarne haar het woord om u een toelichting over het gildebord te geven.

Het woord is aan Mevrouw Pot.

TOESPRAAK VAN MEVROUW G.M. POT- VAN REGTEREN ALTENA

Dames en Heren,

Een gezelschap van mandenmakers - en van gebruikers en liefhebbers van manden - bijeengekomen in deze kerk, dat is sinds omstreeks 1797 niet meer voorgekomen. Nú is het niet meer de "teerdag" van het Utrechtse mandenmakersgilde, maar wel van de Stichting Wilg & Mand; "teerdag", want ook wij gaan straks met onze gasten en onze donateurs aan tafel, net als de gildebroeders destijds.

De Jacobikerk, waarin wij vandaag gast zijn, was vóór de Hervorming een van de vier parochiekerken van Utrecht. Elk gilde had in één van die kerken zijn altaar, gewijd aan de schutspatroon. Daar werd wekelijks een mis gelezen, en eens per jaar, op de naamdag van die schutspatroon, vond er een processie plaats. De gildebroeders waren verplicht daarin mee te gaan om, zoals het in Kampen in de 15de eeuw heette "heur keersse te dragen". Een heel grote kaars werd dan megedragen en bij het altaar geplaatst. De gildebroeders en hun gezinsleden hadden het recht in de kerk begraven te worden.

Het bijlhouwers-, d.i. het timmerliedengilde had zijn aan St. Jozef gewijde altaar in de Geertekerk. Allerlei houtbewerkers, en ook de mandenmakers maakte er

deel van uit. Pas in 1579, dus na de Hervorming, maakten zij zich eruit los en stichtten hun eigen gilde. Blijkbaar was - of werd? - de Jacobikerk toen hun kerk. Een 1604 gedateerde steen heeft namelijk hun grafkelder hier gedekt; die lag voor de St. Nicolaaskapel, de eerste kapel ten oosten van het zuiderportaal. Naar die grafkelder verwees een opschrift, w.s. op een niet meer bestaand paneeltje onderaan het gildebord:

Het mandemaeckersgild wanneer het is van noden
Heeft hier een kelder mild tot dienste harer doden.

In 1632 werd het contract getekend waarin de opdracht van de gildebestuurders aan de geelgieter Eppe van der Arck is vastgelegd, voor het maken van een koperen kaarsenkroon voor de Jacobikerk. Dat contract wordt bewaard in het Gemeentearchief van Utrecht, de kroon is echter na de restauratie in 1884 door een nieuwe vervangen. Wel zijn de drie kroonschilden met toepasselijke voorstellingen bewaard. Door de vriendelijke medewerking van het Centraal Museum konden ze hier vandaag worden tentoongesteld.

En nu ons gildebord, dat beter als: het grafbord van het Utrechtse mandenmakersgilde wordt omschreven; het verwees immers naar die grafkelder. Het dateert uit 1639. Straks zal het, gerestaureerd, worden onthuld. U zult dan het resultaat zien van het werk van de restaurateur Bert Jonker. Restauratie van een lege lijst, hoe mooi ook, zou geen enkele zin gehad hebben.

Gelukkig heeft omstreeks 1700 een vorser naar de geschiedenis van Utrechtse gebouwen, Van Engelen, vastgelegd wat er op het verloren gegane middenpaneel gestaan heeft. Het opnieuw schrijven van die teksten - in het voetspoor van de 17de-eeuwse schrijfmeesters - werd opgedragen aan de calligraaf Frank Blokland; een assistente van hem schreef ze en Bert Jonker schilderde ze op het herstelde paneel.

Het zijn drie op rijm gezette Bijbelse episoden waarin manden - of korven - voorkomen. Ik lees ze u voor:

GEN. XL: XVI.

Drie korven op syn hooft droegh Pharaonis backer, inde hooghste korf was allerhande spyse lacker en toebereyd, gelyck men door de backonst maeckt, en wast gevogelt daar aent peuselen geraeckt, dit was een droom die Joseph wyselyck beduyden, den backer tot een val maar schenckers droom bet luyden, die doent hem wel gingh, heeft vergeten het vermaen, dat Joseph in den kercker aen hem had gedaen.

ACT. IX: XXII.

Als Saulus te Damasco strafte en beschaemde de Joden daar woonachtich, hielden sy befaemde t saem eenen raad, om hem te dooden doch int end, so wierden haare loegen Saulo al bekend, dewyle sy de poorten hoeden dach en nacht, ziet den discipulen des nachts met stille macht hem in een mande door de muer lieten af, hoe wonderlyck hem God aldaar verlossing gaf.

Johan. VI: IX

Een kind had in die tyd gelaenvyf gersten brooden en vissen twee, dus nae dat Jesus had geboden, omtrent vyf duysent mannen te doen sitten neer, zynse al versadicht hoort hoe wonder is de Heer, twaelf korven brockelingen daar nog overbleven, de macht en miltheyd Godts moet hogelyck syn verheven, tot lof en eer van de mandemaeckery blyck haar bequaamheyd en oud gebruyck hier by.

Er heeft aan de lijst waarschijnlijk nog meer vastgezet: zijvleugels, misschien een tympaal of een andere bekroning. Hoe die er uit gezien hebben weten we niet en daar iets voor in de plaats te stellen zou té zeer op giswerk berusten. De mogelijkheid van summiere aanduiding blijft bestaan; voor op 't ogenblik ontbraken daarvoor tijd en middelen. Bijzonder interessant is het op de lijst voorkomende rijmpje:

Men maeckt het mand werck constich, aerdich uytte gees
Naer gheen patroon of voorbeeld, sonder vorm of leest.

DE Hoogheste eere
is God den heere.

mandimackers.

proef.

x

DEKLIN IN DER TIJD, BARTHOLOMEUS GERAITSE
IAR IARSENS SOON, " VAN RUMUNT
VAN RYSWYCK, Cornelis Laurens
VAN S' HEEREN CASPEL als Eusimastus
Gen: XL XVI

Drie KORVEN op syn hooft droegh Tharmonisduk
Inde hoghe KORF was alderhande spyse licker,
en toe bereyde selyck men door de backen te maelt
en wast gevoegelt daer aent pensilien, gemaekt
dit was een droon die Iosipg wijselyck beduyden
den wacker tot een val, maar seinderker droomt
die doent som wil ginge hiet vergeten het vinn
dat Iosipg in den kercker aen hem had gevoen.

Act. 1x ^{xxv}
Als Saulus te Damasco straffe en bisharmoe
de Ioden daar woonachtig, hielen sy sijn arme
t saem eenen raad, om hem te dooden, coeght ins
so werden haere laigen Saulo al te kent
dewyle sy de poorten hooften daer en naeg
Ziek den discipulen des nachts met sijn maelt
ken in een mande door de muier licken of
hoe wonderlyck hem God al daer verlossing gaf

Joban vi 1x
Een kind had in dien tyd gevaen vyf gelyck broden
en vissen twee dy nae dat Iesus hiet giveden
ontrent vyf dy sint mannen te doen sinnen niet
zynre al vieradighe poort hoe wonder is de Heer
thwaelt IERVEN brochtlingen daer roec over de
de nacht en niet vryd Gods moet hogelyck by verzein
tot lof en eer vande mandimackery
byck saar biquaamtyd en ind gebruyck sijn dy
1639.

Men maelt hier mandwrick conlig aanduyghing
nae geen patroon of voorbees sonder voorn of last
het mandimackers gilde (wanner het is van noot
geest sijn een kleder mild tot didicht gael dooden.

Originele tekst zoals die door van Engelen in 1759
werd genoteerd op pagina 40 van zijn handschrift
waarin hij de inventaris van de Kerspelkerk van
van St. Jacob beschrijft

Daar wil ik nog een ogenblik op ingaan. Ik meen namelijk - maar ik kan dat niet bewijzen! - dat dit een duidelijke steek inhoudt aan het adres van de Brabanders. Meer dan eens, en in verschillende Nederlandse steden, is er sprake van oneerlijke concurrentie, door clandestiene venters van buiten de stad, met mandwerk. Het stadsbestuur, dat de rechten van de eigen gilden beschermde, moest dit tegengaan. Soms worden de venters als "Brabanders" aangeduid, "Brabanders en ander volk". Het is niet onwaarschijnlijk, er zijn daar méér aanwijzingen voor, dat werk werd ingevoerd uit de Zuidnederlandse stad Halle (op de jaarmarkten was dit toegestaan). Die stad was beroemd om het zeer fijne werk dat daar gemaakt werd: virtuoos gemaakte manden en mandjes in een grote verscheidenheid van modellen. Vanmiddag zal Michael Thierschmann meer over die speciale techniek vertellen. Dat werk werd meestal om houten vormen gemaakt, vergelijkbaar in zekere zin met schoenmakersleesten. Nu lees ik uit het rijmpje, dat de Utrechtse mandenmakers laten weten dat zij goed en degelijk werk maken, en al die poespas van houten vormen, "leesten", niet nodig hebben. Een sterk gevoel van "vakeer" laat zich hier gelden, gerechtvaardigde trots op eigen vakmanschap.

Het straks weer zichtbare grafbord, wellicht het enige in ons land nog bestaande van een mandenmakersgilde, moge de herinnering levend houden aan al die mandenmakers die sinds de middeleeuwen in Nederlandse steden hebben gewerkt.

Hun manden, gevuld met vis, groente, fruit, turf, kalk, aardewerk, hooi, de vuile en de schone was, pijpen, kaarsen, en wat niet al, waren een onmisbaar onderdeel van de markten, van het economisch verkeer; totdat in deze eeuw golfkarton en kunststof hun intrede deden.

Wij blijven nu nog even in de 17de eeuw en gaan luisteren naar "Music for a while", een lied van de Engelse componist Henry Purcell, gezongen door de sopraan Diane Hidding, begeleid door de organiste Joke de Graaf, die ons ook al heeft verwelkomd met o.a. muziek van Händel, Muffat en Brahms.

De onthulling

Tevreden ontvangers: Ds. Zoutendijk en emeritus
Ds. Kool en echtgenote

TOESPRAAKJE VAN DE VOORZITTER DS. A.J. ZOUTENDIJK
VAN DE WIJKKERKERAAD BIJ DE OVERDRACHT VAN HET
GILDEBORD

Mijnheer de voorzitter, dames en heren:

Als predikant, verbonden aan deze prachtige Jacobskerk, tevens als voorzitter van de wijkkerkeraad, maar ook namens de centrale kerkvoogdij van de hervormde gemeente te Utrecht (die eigenaresse is van dit kerkgebouw) dank ik u heel hartelijk voor de overdracht van dit gildebord.

Wij zijn er, met name als wekelijksse gebruikers van dit bedehuis, erg blij mee. Om te beginnen vanwege het kleuraccent dat hiermee wordt aangebracht in de strakke schoonheid van het kerkgebouw. Dit grafbord zal de aandacht zeker weten te trekken. Wanneer de preek wat lang(dradig) uitvalt, hoeft men de blik maar opzij te richten om opnieuw en op een andere wijze geboeid te worden!

Niet alleen de kleuren spreken een taal, ook de tekst geeft de kerkgangers te denken. Driemaal wordt een bijbelwoord aangehaald om de ouderdom en betekenis van de mandenmakerij te illustreren. Het eerste voorbeeld is dat van Farao's bakker, met drie korven vol gebak op zijn hoofd; met deze bakker is het overigens slecht afgelopen (Genesis 40: 16-19). Het tweede bijbelcitaat vertelt van de apostel Paulus die uit Damascus moest vluchten en in een mand van de muur werd neergelaten (Handelingen 9:22). De derde verwijzing komt uit het evangelie naar Johannes, hoofdstuk 6: na de wonderbare spijziging (met vijf broden en twee vissen) worden twaalf volle korven met overgeschoten brokken bijeen vergaard.

U zult het mij niet kwalijk nemen, wanneer ik aan deze drie citaten een diepere betekenis ontleen. Enige allegorische uitleg heb ik daarbij wel nodig. In deze drie taferelen zouden we drie beelden van de kerk kunnen zien. Om te beginnen de kerk met drie korven op het hoofd: een verwijzing naar de zelfbewuste en hoogmoedige kerk, die zichzelf een drievoudige kroon opzette. Naar die kerk hoeven we niet terug te verlangen. Het tweede tafereel herinnert ons aan de bedreigde en vervolgte kerk: ook daarnaar hoeven wij niet te verlangen, al weten we niet hoe de geschiede-

nis verder zal gaan. Waar het op uitloopt, is de derde gestalte. De kerk die dienbaar in de wereld staat en het brood van het Woord mag uitdelen. Tot haar verwondering blijkt van het weinige dat zij voorhanden heeft nog veel over te schieten: 12 volle korven. Mij dunkt, de kerk mag zich dit woord van de mandenmakers aantrekken. Voor deze verfraaiing van onze kerk en voor de bijbehorende aansporing dank ik u nogmaals hartelijk.

RESTAURATIE VAN HET GILDEBORD

Mijn eerste confrontatie met het gildebord was in het depo van het Centraal Museum te Utrecht. In een donkere hoek stond het weggestopt tussen allerlei andere kunstvoorwerpen.

We praten wel steeds over een gildebord, maar in dit geval restte alleen nog de lijst. Voor alle duidelijkheid: een gildebord van deze importantie bestaat meestal uit een lijst met tekstbord, waar omheen zijstukken en een onder- en bovengestel geplaatst zijn.

Onderzoek

De lijst van het mandenmakersgilde heeft ook zo'n uitmonstering gekend.

Bewijzen hiervoor zijn ruim voorhanden. Aan de zijkant van de lijst zijn openingen te zien waar door middel van een pen-gat verbinding de zijstukken aan de lijst bevestigd waren. Ook zijn op de zijkanten nog verfsporen (rode en blauwe) waarneembaar van deze zijstukken. Aan de onderkant van de basementen zitten ronde gaten voor de bevestiging van ornamenten. De nog aanwezige verfsporen toonden een ronde vorm van ca 25 cm doorsnede.

Tussen de ornamenten heeft een bord gezeten met een dikte van ca 2cm. Hiervan is ook de aftekening nog duidelijk te zien.

Op de bovenkant van de lijst zijn minder sporen herkenbaar. Dat er een bekroning gezeten heeft is duidelijk, maar of dit een tympaanvorm geweest is of een dun bord, zoals aan de onderkant is niet duidelijk.

De kleurstelling was als hoofdkleur een vuilgrijs met donkerrood op diverse onderdelen. Een eenvoudig

De lijst opweg naar het
atelier voor restauratie

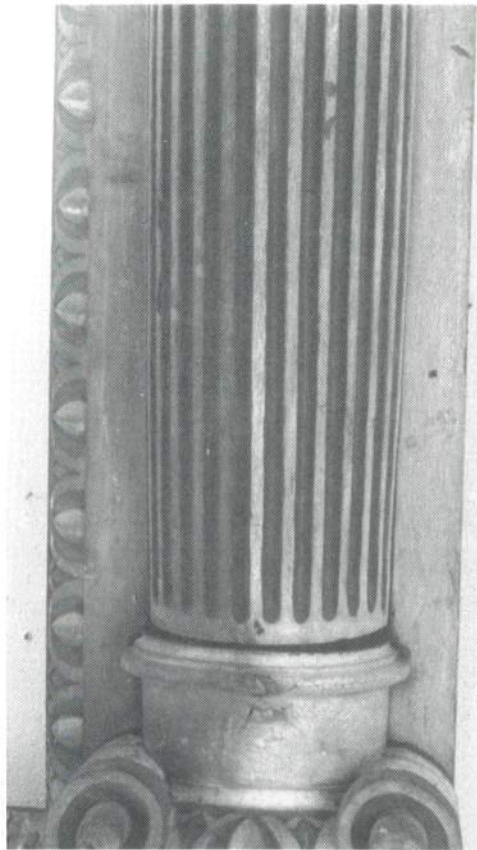
schoonmaakproefje liet al zien, dat deze kleuren lichter geïnterpreteerd dienden te worden. Op de kolommen ontbraken de middelste randprofielen en aan de voet van de kolommen ontbraken de ornamenten. Over wat hier gezeten heeft valt te discussiëren, maar hoogstwaarschijnlijk hebben hier vaas- of mandachtige ornamenten gezeten, waarvan uit de groene bladvormen kwamen. Opvallend was de sterke krimp van de kolommen en hun achtergrond (zie foto).

Restauratieplan

Om tot een verantwoorde restauratie te komen wordt eerst een gedegen plan opgesteld. Hierin werd voorgesteld de oorspronkelijke kleurstelling te doen herleven door het reinigen van de verflaag met in acht-neming van de patinlaag. Het was niet de bedoeling een als herboren gildebord te krijgen. Je moet kunnen zien dat het zo'n 350 jaar oud is! Het constructief herstel zou alleen inhouden het opheffen van de ruime krimpnaad, het aanbrengen van nieuwe profiellijsten (daar waar zij ontbraken) en het aanvullen van beschadigde profielen (daar waar nodig was). Een herstel dus, gedaan stap voor stap, en steeds kijken wanneer het voldoende was. Dit wat betreft de lijst. Hoe nu verder? Moet je een totale reconstructie uitvoeren met alle versieringen om de lijst heen of moet je alleen maar het letterbord reconstrueren? Bij zulke vraagstellingen moet je zeker van je zaak zijn en alle voors en tegens afwegen. Voorop stond dat het letterbord terug moest komen. De volledige tekst hiervan (zie elders in dit blad) was uit een oude beschrijving bekend. Hierin stond ook vermeld dat er een tekst op een hoofdgestel en een ondergestel heeft bestaan. Voor een reconstructie van het letterbord gegevens genoeg en wat is een lijst alleen? Een reconstructie van de versieringen om de lijst zijn voorlopig in de ijskast gezet.

Restauratie van de lijst

Eerst is de lijst met een zeepoplossing gereinigd. Het verrassende was, dat de verflaag helderder te voorschijn kwam dan bij het vooronderzoek te voorzien was.

Wat er o.a. mankeerde en de
krimp.

Restaurateur Bert Jonker
zet de letters.

De bovenkant is al fris op
kleur door alleen het vuil
te verwijderen.

De onderkant is nog door
de jaren (eeuwen?) ver-
vuild.

Op een paar plaatsen is het
vuil verwijderd.

De hoofdkleur bleek een vervuild wit en het donkerrood een vermiljoenrode kleur met vergulde letters en cijfers.

Het constructief herstel hield in dat de kolommen gedemonteerd werden. Zij waren nu opnieuw te plaatsen, bijna sluitend tegen hun achterwand en sluitend op de basementen. De enige consequentie was dat boven de kapitelen een ca 2cm brede ruimte ontstond. Deze werd met hout opgevuld en is van beneden nauwelijks waarneembaar.

De ontbrekende profielen zijn in eikehout nagemaakt en gemonteerd op de ontbrekende plaatsen.

Het bijschilderen van de beschadigingen bestond uit het dun overglaceren van de originele verflaag dáár waar het nodig was. De letters zijn waar nodig bijverguld.

Letterbord

Het letterbord is vervaardigd van dun eikehout (zgn. wagenschot). Als ondergrond voor de kleurlaag is een krijt/lijm laag aangebracht om een zo'n authentiek mogelijk verfsysteem te krijgen. De fondkleur van de letters is ook glacerend aangebracht in een zelfde "kleursfeer" als van de lijst. Dit is gedaan om te voorkomen dat het bord anders in de lijst zou misstaan.

Om tot een juiste keuze van een lettertype te komen is calligraaf dhr. Blokland uit Zoetermeer gevraagd om mee te denken. Hij kwam het voorstel het type fractuur te gebruiken. De tekst is door zijn medewerker met pen opgetekend en later uitvergroot.

Deze uitvergroting is op het bord opgetekend en met een platte penseel opgeschilderd. Dit laatste om de calligrafie van de pen zoveel mogelijk te benaderen. De aanduidingen van de bijbelteksten en de woorden zoals mande, korf, korven en mandemaeckey zijn in een afwijkend lettertype verguld.

Na de plaatsing van het letterbord in de lijst is dit gedeelte van de restauratie voltooid.

Of er nog een vervolg komt van een eenvoudige reconstructie van de zijstukken en hoofd- en ondergestel moeten we afwachten.

Maar ik hoop dat ooit dit bord weer z'n totale volume zal krijgen en daardoor nog evenwichtiger wordt.

Bert Jonker
Zwolle 1990

DE BELANGSTELLING VOOR DE DONATEURSDAG

Wij waren wat teleurgesteld in de opkomst op deze dag. Vorige jaren waren wij met zo'n 110 tot 150 mensen, dit jaar met nauwelijks 70, terwijl de plaats van samenkomst toch nogal centraal gelegen was. Misschien waren toevallig velen van U verhinderd. Maar was dat niet het geval, waren er andere bezwaren? Te vroeg in het najaar, te hoge kosten, een programma dat niet naar uw zin was, te veel binnen of te weinig activiteit? Allemaal mogelijkheden waarover wij graag eens, hetzij schriftelijk of telefonisch iets vernemen, om daar een volgend jaar zo mogelijk rekening mee te houden. Aarzelt u dus niet om ons uw (critische) mening te laten horen, als ook mogelijke suggesties.

Het bestuur

Voorbeeld van een letterbord
 waar wël zijstukken en onder-
 en bovengestel aanwezig zijn

spôôrmande: De naam, in
zwang gekomen na de aanleg v. d.
spoorwegen,